

STEĆCI U OPLIČIĆIMA

Opličići su veće seosko naselje u Dubravama koje je smješteno u području između rijeke Bregave i ceste Stolac—Mostar, upravo između sela Prenja, Crnića i Domanovića, oko 12 km jugozapadno od Stoca. Od mjesta Podkosa na cesti Stolac—Mostar južno se odvaja seoski kolski put kojim se za 45 minuta hoda dođe do nove zgrade

Osnovne škole i centra sela. Tu je bogato vrelo žive vode Petrovnik koje za ovaj kraj znači veoma mnogo. U neposrednoj blizini se na više mjesta u grupama i grupicama nalaze srednjovjekovni nadgrobni spomenici-stećci čiju sam evidenciju i obradu obavio u aprilu 1957 godine.

Na lokalitetu Ploče, na zemlji porodica Hardomilja i Jeftića, oko 200 m južno od puta koji prolazi pored škole i crkve, na humci i na gredi koja se od nje zapadno spušta prema potoku, situirana je nekropola od ukupno 61 stećka. Veći broj stećaka je utonuo u zemlju i nagnu se. Inače su skoro svi postavljeni u pravcu zapad-istok i u redovima koji stoje okomito na tu liniju. Jedan odvojak seoskog puta presjekao je nekropolu, a osim toga uza same stećke sagrađene su četiri kuće Hardomilja koje su pokvarile izgled i cjelinu nekropole a vjerovatno i uništile izvjestan broj spomenika.

Prilaže se skica terena i rasporeda stećaka nekropole.

Najprije bih želio da dadem osnovne podatke o najinteresantnijim spomenicima. Pri tome polazim od istočnog i najistaknutijeg dijela nekropole.

Kao broj 1 zabiljen je dosta dobro obrađen i očuvan veliki sanduk (165 X 108 X 48 cm) sa postoljem (240 x 182 x 20 cm). Na južnoj bočnoj strani ovaj spomenik ima urezan natpis koji glasi: † **АСЕ ЛЕЖИ ІСНЕЗ(Ъ) РАДИОИ □ЛАТИСО□НЬ С ТОИ □РИМЕ НАИБОЛИ МШЖ С ДШРА□АХЪ ВІХЪ.** (Sl. br. 1). Na zapadnoj čeonj strani plastično je prikazana scena u kojoj lav napada na srnu koju s druge strane goni pas. Iznad scene je urezan ovakav natpis: **(МШ) □РЕВ(А)ЛА□Ъ СЕН СЪУ(Е) ГРШВАУЪ ІСО□АУЪ.** Natpise i scenu sa lavom objavio je Dr. Ćiro Truhelka 1895 god.¹ Od tada do danas su neka slova oštećena, kao, napr., prva slova natpisa sa zapadne strane. Inače je natpis tada dobro pročitao. (Sl. br. 2).

¹ Dr. Ćiro Truhelka, Starobosanski natpisi, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo, 1895 god., 260; W,issenschaftliche Mitteilungen III, 437 i V, 227.

I

Broj 2 je ogromna ploča koja na gornjoj, vodoravnoj strani ima plitko plastičnu borduru od povijene linije sa trolistovima.

Spomenik broj 3 je vrlo slična ploča (232 X 203 x 50 cm) koja osim bordure ima plitko plastičan štitić sa mačem ispod njega.

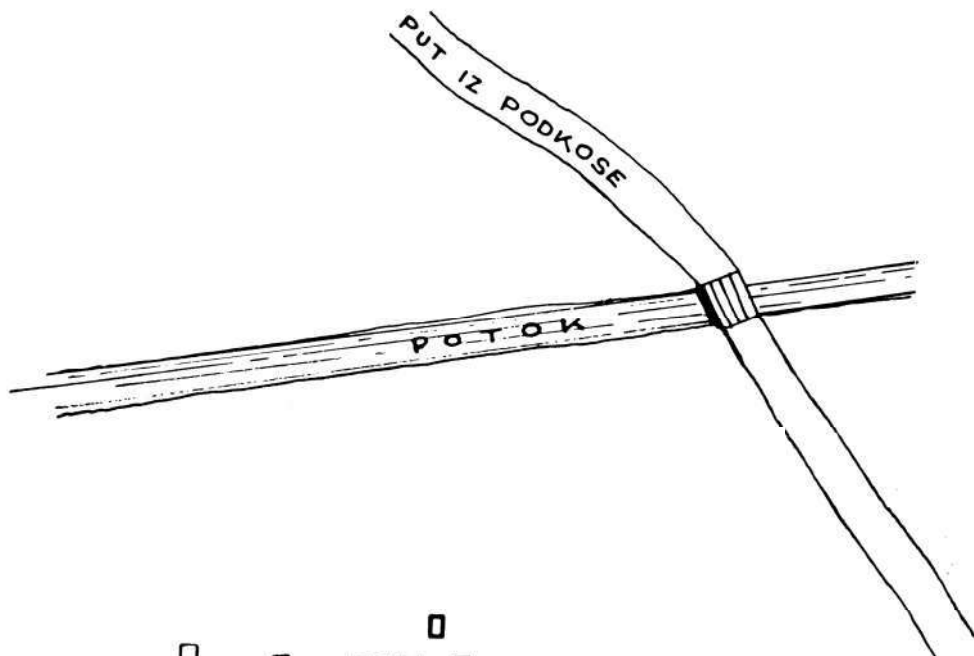
Pod brojem 4 označen je prevrnuti sljemenjak sa postoljem koji na čeonim stranama ima stilizirane krstove, a na vidljivoj bočnoj strani ispod krova pruža mu se friz od povijene linije sa trolistovima. Spomenik je vrlo lijepo oblikovan i obrađen. (Sl. br. 3).

Spomenik broj 5 je dobro obrađen i očuvan veliki sanduk sa postoljem, klesan tako da ima dvije visine. Očito je klesar takvim oblikom želio da istakne kako pod tim stećkom leže dvije bliske osobe. Sanduk je prema dolje nešto uži. Dimenzije su mu: dužina 185 cm, gornja širina 143 cm, visine iznose 55 i 70 cm. Postolje izlazi na sve strane oko 20 cm. Na istočnoj čeonj strani urezan je ovaj natpis: † **АСЕ ЛЕЖИ ВШКИНЬ ВШКУИНЬ**

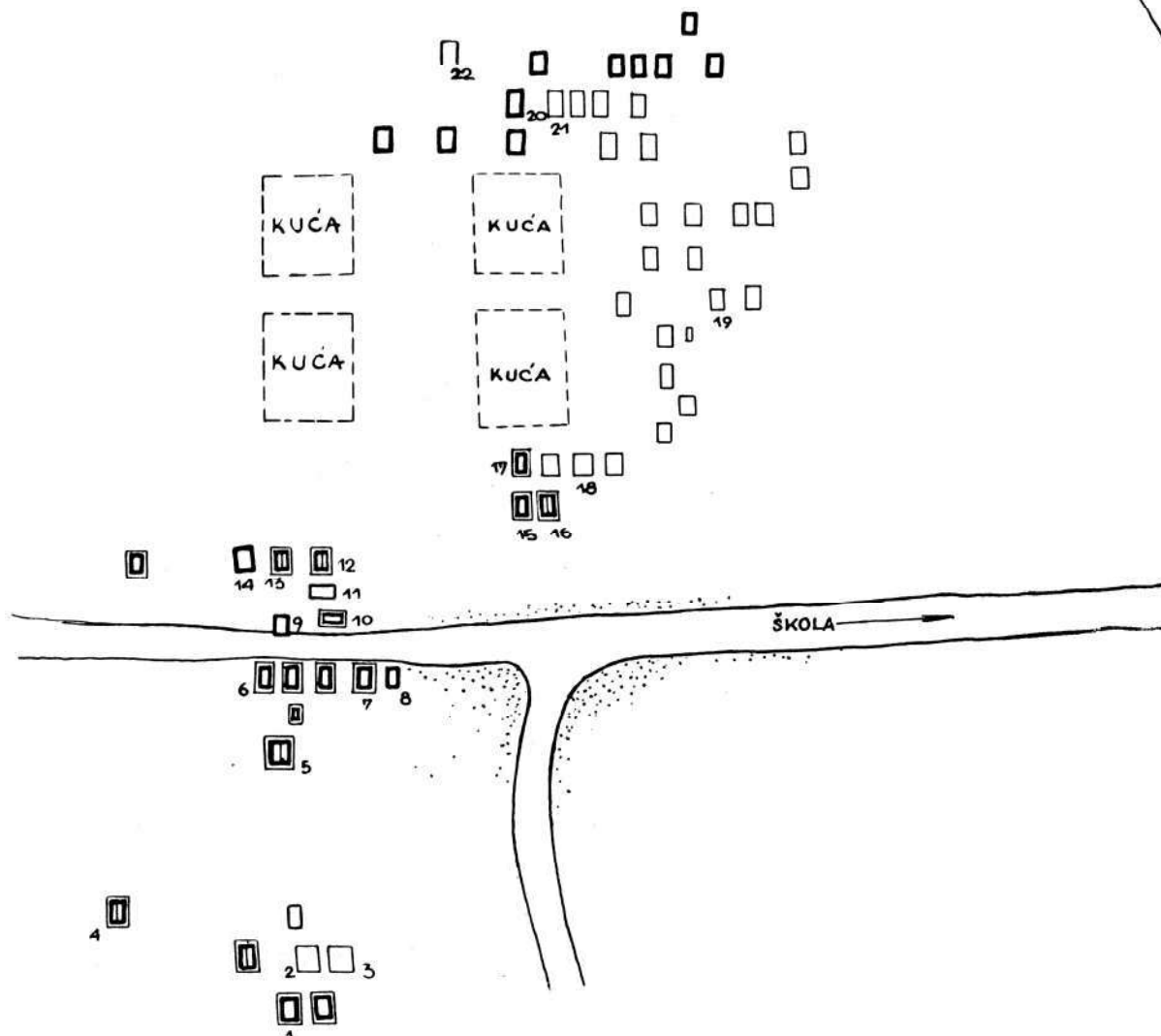
Ovaj natpis se nastavlja na vodoravnom ispustu postolja sa iste strane: **Л ШИУЕ НАНЬ МАТИ РАДОСА□А (И) НАСЕ**. Natpis je objavio Truhelka, a po njemu i Stojanović.² (Sl. br. 4).

Broj 6 je stećak u obliku sanduka postavljenog na odvojeno postolje (143 x 66 x 81 cm). I ovaj sanduk je prema dolje sužen, danas je nagnut i djelomično oštećen. Inače je bogato ukrašen. Na južnoj bočnoj strani plastično je prikazana figura životinje koja ima naglašenu grivu i dugačak, gore i naprijed zavinut, rep. Figura najviše podsjeća na lava. Pri vrhu te strane kao i niz vertikalne bridove teče okvir od cik-cak linija, od paralelograma, kosih paralelnih linija i još nekih

² Dr. Ć. Truhelka, Isto tamo., 262; Wiss. Mitt. V, 279; Lj. Stojanović, (Stari srpski zapisi i natpisi, knj. III, br. 4812).

Skica terena i rasporeda stećaka nekropole

koje se zbog oštećenosti danas teško raspoznaju. Na tri mjesta, odozgor do figure lava, spuštaju se plastične vrpce od kosih paralelnih linija. (Sl. br. 5). Suprotna bočna strana se vrlo malo vidi — izgleda da i ona ima takav isti okvir, bez figure lava. Istočna čeonna strana ima takav i još nešto bogatije stiliziran okvir i unutar ovoga plastično prikazanu figuru ptice sa prilično istaknutom glavom, sa dugačkim nogama i kratkim (kusastim) repom. Ispod ptice kao da su predstavljena dva završetka četinarskog drveća. Ispod kljuna ptice koso pruža se relativno dugačka tanja vrpca čije je značenje teško objasniti.

Brojem 7 označen je nizak sanduk na postolju koji na uspravnim stranama ima vrlo plastičnu povijenu liniju sa trolistovima. Odozgor, sa vodoravne strane, spomenik ima dvije plastične stilizirane rozete i natpis koji glasi: † **АСЕ СЪВЕ РОСЪВАВЪ**. Jedna rozeta se sastoji od četiri romboična lista u krugu, sa dodacima između listova, i od kružnog vijenca od izlomljenih cik-cak linija, odnosno od trouglova sa tačkicama unutar ovih. Druga rozeta se sastoji od tordiranog kružnog vijenca, unutar kojega su dva simetrična isječka naznačena sa nekoliko pari koncentričnih radijusa. Ostale površine kruga su ispunjene snopovima plastičnih paralelnih vrpca. Po sredini gornje plohe, između rozeta, urezana je linija koja bi trebalo da znači da se radi o dvostrukom grobu (grob za dvije osobe). (Sl. br. 7.).

Odmah do ovoga je spomenik broj 8 u obliku sanduka bez postolja. Na vodoravnoj strani mu teče plastična bordura od povijene linije sa tro-

³ Dr. Ć. Truhelka, Isto tamo, 261; Wiss. Mitt. V, 278.

listovima, a unutar ove je četverouglast štit sa mačem ispod štita. Ukrašen se danas vrlo malo raspoznaje.

Brojem 9 označen je nagnut i potkopan sanduk koji na uspravnim stranama ima plastičan friz od povijene linije sa trolistovima.

Kao broj 10 označen je mali sljemenjak sa postoljem (84 x 38 x 79 cm), orijentacije sjever-jug, koji pri dnu krovnih ploha ima plastičnu vrpca koja se u toj visini proteže i preko čeonih strana.

Spomenik broj 11 je u obliku sanduka koji je znatno utonuo u zemlju. Friz mu je veoma ispućena jednostavna vrpca koja daje utisak kao da se radi o sanduku »na kapak«. Sa gornje strane se vidi dio stilizovane rozete — krsta.

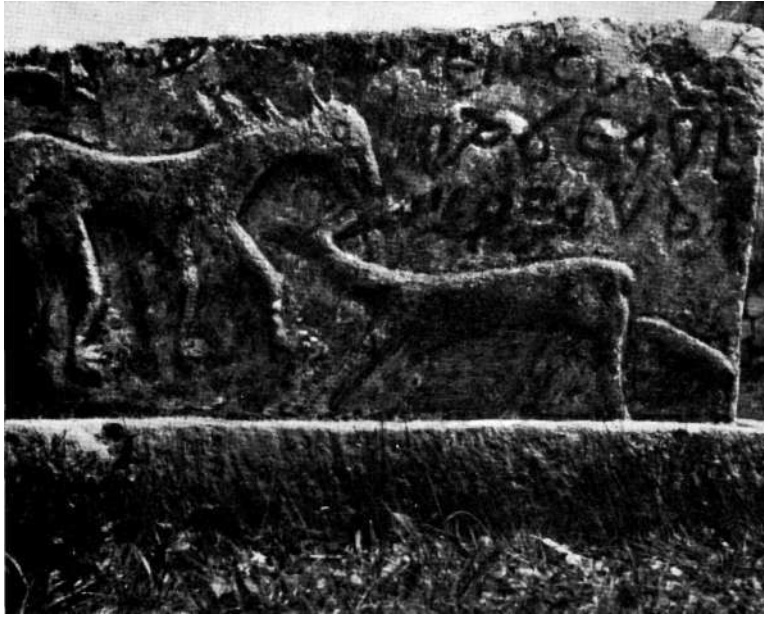
Broj 12 je stećak u obliku znatno utonulog sljemenjaka sa frizom od plastične povijene linije sa trolistovima koji se proteže preko svih uspravnih strana.

Broj 13 je spomenik u obliku vrlo dobro obrađenog i ukrašenog sljemenjaka sa postoljem koji je prema dolje nešto uža (130 x 54 odnosno 44 x 109 cm). Ovaj spomenik na svim uspravnim stranama ima trostruko urezane arkade sa lukovima i u ovima po jedan povelik plastičan ljiljan. Čeonne strane uz ivice imaju vrpce od elipsasto i vijugaste povijenih linija a u samome zabatu rozetu od više listova. Iznad arkade na zapadnoj čeonnoj strani lučno teče natpis: † **АСЕ ЛЕЖИ РАДОЕ БОГУНИИЪ** koji se na vodoravnom dijelu postolja iste strane nastavlja: † **АСЕ СЪВЕ РОСЪВАВЪ**. (Sl. br. 8, 9 i 10).⁴

⁴ Ovaj natpis nije bio dosada poznat. Mislim da nije mogao biti ni uočen jer je dobrim dijelom bio obrastao bršljanom. Ni ja ga prilikom rada na terenu 1957. g. nisam mogao vidjeti. Tek u ljeto 1958 g., kada sam u ime Turističkog saveza BiH angažovao prepara-

Sl. 1 Južna bočna strana spomenika br. 1

Sl. 2 Zapadna čeona strana spomenika br. 1

Broj 14 je znatno utonula ploča sa frizom od povijene linije sa trolistovima.

Brojem 15 obilježen je spomenik u obliku sanduka sa postoljem, koji na uspravnim stranama ima friz od povijene linije sa trolistovima.

Brojem 16 obilježen je utonuo sljemenjak sa frizom na uspravnim stranama, istog izgleda kao kod br. 15.

Kao broj 17 zaveden je sanduk sa frizom kao i kod br. 11.

Broj 18 je sanduk koji sa zapadne čeone strane ima vrlo širok plastičan friz od povijene linije sa trolistovima koji se, međutim, od zarašina jedva primjećuje.

Brojem 19 obilježena je ploča prosječnih dimenzija koja na vodoravnoj strani ima plastičnu stiliziranu rozetu. Ornamentat se sastoji od četiri spojena srcolika dijela i unutar ovih također srcolike ukrasne dodatke. (Sl. br. 11).

Broj 20 je visok, dobro obrađen, ali utonuo i nešto nagnut visoki sanduk, koji na uspravnim stranama ima plastičan friz od povijene linije sa trolistovima a sa južne bočne strane još ispod friza ima scenu u kojoj dvojica lovaca na konjima kopljima gađaju jelena kojega progone kerovi. S druge strane je prikazano kolo muškaraca koje se slabo vidi.

Kao broj 21 označen je visoki sanduk koji na vodoravnoj strani ima dva vrlo plastična polumjeseca.

Pod brojem 22 označen je vrlo sličan sanduk, sa istim motivom kao i broj 21.

II

U neposrednoj blizini nekropole Ploče našao sam stećaka na nekoliko mjesta, pa i o njima dajem osnovne podatke:

Oko 60 m sjeveroistočno od krajnjih zapadnih stećaka opisane nekropole, u ravnici, pokraj samoga potoka koji nastaje od vrela Petrovnika, leže 4 utonula sanduka bez ukrasa, prosječnih dimenzija i orijentacije u pravcu zapad-istok.

S druge strane potoka, oko 100 m dalje odatle na zapad, na njivi koja se obrađuje, leže još 4 stećka vrlo sličnih osobina. Na jednome od njih vidi se plastičan dugačak mač na vodoravnoj strani.

Oko 60 m zapadno od prethodne skupine stećaka, odmah ispod zgrade džamije, nalazi se osamljen spomenik u obliku krsta sa pripadajućim mu sandukom sa postoljem. Krst je sa zapadne šire strane ukrašen urezanim bordurom od cikcak linija i sa nekoliko također urezanih rozeta.

tora Zemaljskog muzeja Antu Kućana da za Turističku izložbu na Velesajmu u Zagrebu napravi odljev ovoga stećka, natpis je otkriveni; Da bi napravio gipsani odljev, Kućan je morao isjeći i odstraniti bršljan. kojom prilikom je otkrio natpis. Nešto kasnije izašao sam na teren i uzeo potrebne podatke i fotosnimke natpisa.

I u produženju dalje, oko 100 m zapadno odatle, na brijegu iznad džamije koji se zove Mejdan, pored puta nalazi se jedan osamljen stećak u obliku deblje ploče koja na uspravnim stranama ima plastičan friz od povijene linije sa trolistovima, a na vodoravnoj strani u 4 ugla ima 4 slabo vidljive stilizirane rozete, te kroz sredinu dužinom vrpce od parjene linije sa trolistovima.

Na putu i pokraj ovoga, kod škole i crkve, svega oko 150 m sjeverno od naše nekropole Ploče, nabrojao sam 20 stećaka, većinom sanduka i nešto ploča, nagnutih, utonulih i oštećenih. Od toga broja bilo je 6 ploča u groblju pored puta, među novijim grobovima, a jedan je pretvoren u korito kod Petrovnika. Jedna oveća ploča na vodoravnoj strani ima borduru od povijene linije sa trolistovima i unutar ove pravougaoni štit sa mačem ispod njega. Na štitu se nalazi plastična četverolisna rozeta. U blizini te ploče, samo s druge strane puta, nalazi se veliki krst, bez ploče, (visina 250, širina 51 odnosno 102, a debljina 37 cm). Orijentiran je kao i drugi spomenici. Sa istočne, šire strane krst ima borduru od kosih paralela, gore u sredini stiliziran krst-rozetu u kružnom vijencu, a na krajevima poprečnih krakova po jednu četverolisnu rozetu. (Sl. br. 12). S druge šire strane ovaj

spomenik ima gore šesterolisnu rozetu, a na krajevima poprečnih krakova još po jednu takvu ali mnogo manju rozetu. Jedan stećak samo jednim svojim bridom viri iz kolovoza puta — vidi mu se fragmenat lijepo rađenog friza od povijene linije sa trolistovima. Blizu je i jedna ploča na kojoj su nekada bili ukrasi; oni se danas više ne raspoznaju. Tu u neposrednoj blizini, ivicom samoga puta ima grobova bez stećaka (vide im se bedrenice ploče) i preostalih ogradnih komenova. Pretpostavljam da je ovuda bilo mnogo više stećaka koji su kasnije uništeni.

Oko 200 m istočno od školske zgrade, na brijegu koji se zove Žarkovina, među stablima smokava i čokotima loze, vidio sam 3 stećka u obliku sanduka, dobro klesana i očuvana. Na jednome na vodoravnoj strani ima plastično prikazan motiv pravougaonog štita sa mačem ispod njega, a na drugome se jedva zapaža motiv od povijene linije sa trolistovima.

Otpribliže 400 m sjeverno od škole, na njivi zvanoj Jelača, nalazi se nekropola sa 6 sanduka (3 sa postoljem), orijentacije sjever-jug, vrlo dobre obrade i očuvanosti. Jedan od tih sanduka sa postoljem (162 x 100 x 60 cm) ima plastičan friz od povijene linije sa trolistovima na svim uspravnim stranama. Osim toga, na istočnoj bočnoj strani taj spomenik ima plastično prikazano kolo sa 7 figura — naizmjenično muških i ženskih. Na početku i na kraju kola su muškarci. Jedan od njih drži uzdignut mač, a, čini se, i drugi također. Ruke figura su uzdignute i kao da u njima drže po jedan struk ljiljana (?). Stopala su im okrenuta na desnu stranu, gledajući od spomenika.

Sl. 3 Istočna čeona strana spomenika br. 4

Sl. 4 Istočna čeona strana spomenika br. 5

Sl. 5 Južna bočna strana spomenika br. 5

Sl. 6 Istočna čeona strana spomenika br. 6

Na glavama su im kape kao kacige, ali bez šiljastih završetaka. Na sjevernoj čeonoj strani toga spomenika plastično je predstavljena scena lova: lovac na konju, jelen i pas koji trči prema jelenu.

*

Od mještana sam doznao da u blizini Opličića nema više stećaka. Od njih sam doznao i to da se odavna priča kako je na mjestu današnje

džamije bilo »manastirište« sa kojega su ostaci kamena od starih zgrada upotrebljeni u gradnju susjednih kuća. Nisu mi znali reći zašto im se voda zove Petrovnik. Raspitujući se za mjesto gdje su se mogli usijecati stećci, za kamenolom, zaključio sam da je to najvjerojatnije bilo nekoliko stotina metara južno od naše glavne nekropole, na mjestu koje se zove Hrsovac.

III

RAZMATRANJA I ZAKLJUČCI

Na području Opličića imamo ukupno 102 stećka, od kojih 57 sanduka, 37 ploča, 6 sljemenjaka i 2 krsta. Ranije ih je bilo mnogo više ali su oni vremenom uništeni i upotrebljeni kao građevinski materijal. Preostali stećci su dijelom nagnuti, utonuli u zemlju, a i oštećeni su. Međutim, primjećuje se da su dosta dobro bili obrađeni a i znatan broj ih je ukrašen. Od ukupnog broja ukrašena su 32 komada, ili 31%, što je relativno dosta velik procenat. Skoro svi spomenici Opličića (osim nekoliko iznimaka) orijentirani su u pravcu zapad-istok, kako je to i inače najčešći slučaj, i poredani su u redove okomito na tu liniju.

Po svim okolnostima za nas je najznačajnija nekropola Ploče, pa ćemo se kod nje najviše i zadržati. Ova nekropola danas ima ukupno 61 stećak, od čega 28 ploča, 27 sanduka i 6 sljemenjaka. Nije sigurno da nisam neki sanduk ubrojao u ploče zato što se, zbog utonulosti u zemlju, u sva-

kom slučaju nije moglo ustanoviti tačno stanje. Ovdje je sigurno ranije bilo više spomenika; oni su uništeni od strane ljudi koji nisu bili svjesni njihove vrijednosti. To se može zaključiti po okolnosti da danas nemamo jednog stećka sa natpisom, koji je prije 66 godina viđen,⁵ po tome što se na stećke i danas nagrće korov sa okolne obradive zemlje, što se oni zagrću zemljom, prljaju, itd. Iz priložene skice vidi se da su stećci Ploča orijentirani u pravcu zapad-istok i da su poredani u redove. Osim toga, vidljivo je kako je većina spomenika grupisana od broja 15 pa dalje, a da su, osim toga, stvorene dvije grupe — jedna na vrhu i krajnjem istočnom dijelu nekropole od ukupno 7 spomenika (ne računam onaj sanduk koji se sjeverozapadno veoma odvojio od nje, jer mislim da nije »in situ«), a onda druga od 14 spomenika, od broja 5 do broja 14 koju je presjekao

⁵ Dr. Č. Truhelka, Isto tamo, Wiss. Mitt. V, 278.

put: Mislim da kronološki nekropola počinje baš od istočnog kraja, onom malom grupom u kojoj je natpis kneza Radivoja Vlatkovića.

Skoro svi stećci ove nekropole su relativno većih dimenzija, od vrlo dobrog su materijala (tvrđi vapnenac) i pažljivo su klesani. Po tim osobinama oni uveliko podsjećaju na stećke okolice Stoca⁶ (Radimlja, Podgradinje), kao i na one u istočnoj Bosni, naročito oko Rogatice. Veoma rijetko se vidi tako oblikovan stećak kao što je broj 5 koji je očito takozvani dvostruki grob.

Ukupno su ovdje ukrašena 22 spomenika, što prema čitavoj nekropoli iznosi 36%. To je relativno veoma veliki procenat. Neki stećci su prevrnuti, a neki zarasli i utonuli pa im se ne vide sve strane. Na tim stranama koje se danas ne vide moglo bi biti još ukrasnih motiva. Najčešći je motiv povijena linija sa trolistovima u vidu friza na uspravnim stranama sanduka i sljemenjaka ili bordura na vodoravnoj strani sanduka, koja predstavlja klasičan motiv hercegovačkih stećaka uopšte (javlja se na 12 spomenika). Zatim dolaze razne plastične vrpce i okviri uspravnih strana od različito stilizovanih linija i geometrijskih likova. Na 2 sanduka se javljaju po 2 plastična polumjeseca, isto tako na 2 spomenika vidimo štit sa mačem, itd. Zanimljive su stilizacije rozeta-krstova na spomeniku broj 4 koje su veoma pažljivo crtane i klesane. Takvih stilizacija imamo nekoliko primjeraka: na Radimlji,⁷ na Blidinju,⁸ Bo-

Sl. 7 Vodoravna strana spomenika br. 7

⁶ A. Benac, Radimlja, Sarajevo 1950; Š. Bešliagić, Stećci u Gornjem Hrasnu, Naše starine VII.

⁷ A. Benac, Isto tamo, tbl. XVII, sl. 35, tbl. XX, sl. 42 i 43, tbl. XXV, sl. 52 i 53.

⁸ Š. Bešliagić, Stećci na Blidinju, Jugoslaven, akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1959, str. 19, sl. 11.

Sl. 8 Istočna čeona i južna bočna strana spomenika br. 13

Sl. 9 Zapadna čeona strana spomenika br. 13

Sl. 10 Drugi dio natpisa na zapadnoj čeonoj strani spomenika broj 13

Sl. 11 Ukraš na vodoravnoj strani spomenika br. 19

ljunima⁹ i na Nekuku.¹⁰ Neobično su zanimljive i stilizacije rozeta na spomeniku broj 7 koje je klesao Grubač. Takve rozete vidio sam još samo u Boljunima koje sam pripisao također majstoru Grubaču.¹¹ Sljemenjak sa arkadama i ljiljanima u njima predstavlja u izvjesnom smislu jedinstven spomenik. Sličan ovome je samo jedan sanduk u Boljunima koji na uspravnim stranama ima također arkade sa ljiljanima.¹² I na jednome i na drugome se potpisao kovač Grubač. Originalni su i ukrasi na spomenicima broj 1 i broj 6. Na prvome je predstavljena scena sa lavom i srnom koja je jedinstveno komponovana. To je Grubačevo djelo. Natpis kaže da se radi o lavu. Takva ista životinjska figura prikazana je i na stecku broj 6. Nema razloga da i nju ne tretiramo lavom i da je ne pripišemo Grubaču. Ova okolnost nam omogućuje da takve i vrlo slične životinjske figure u Boljunima, pa i u Nekuku, kod Stoca, smatramo djelom kovača Grubača. To još jedanput nesumnjivo potvrđuje da je Grubač, pored Boljuna, možda najviše djelovao u Opličićima, a svakako

da je u njegov djelokrug spadala šira okolica Stoca. Ako je predstava lava na spomeniku broj 6 Grubačevo djelo, onda je taj isti majstor klesao i pticu na čeonoj strani toga spomenika koja kao motiv predstavlja jedinstvenu pojavu na dosada poznatim stećcima. Ovaj motiv je teško objasniti. Meni se najviše čini da se ovdje radi o ptici-ženki koja kao da prenosi slamke i šiblje i pravi gnijezdo na vršikama četinarara. Dakle, neka vrsta simbolike majčinske brige. To jasno pokazuje koliko je invencije imao ovaj naš istaknuti umjetnik.

Naprijed sam naveo 4 stećka sa natpisima koja sam evidentirao. Tri je objavio Truhelka i dobro ih je pročitao. Truhelka je objavio još jedan natpis iz Opličića, ali se taj sada nije mogao pronaći.¹³ Vjerujem da je ili uništen ili zemljom zatrpan. Taj natpis glasi:

† асе лежи Божидао вѣсвиѣхъ
а сѣуе грѣванъ ісамнѣ.

Ranije sam naveo da zemljište na kome je naša nekropola pripada porodici Hardomilja. U vezi s tim napominjem da su Vlasi Hardomilići u Sred-

⁹ Š. Bešlagić, Boljuni.
¹⁰ Š. Bešlagić, Stećci na Nekuku, (Glasnik Etnografskog muzeja Beograd 1958, 155–174).

¹¹ Š. Bešlagić, Boljuni.

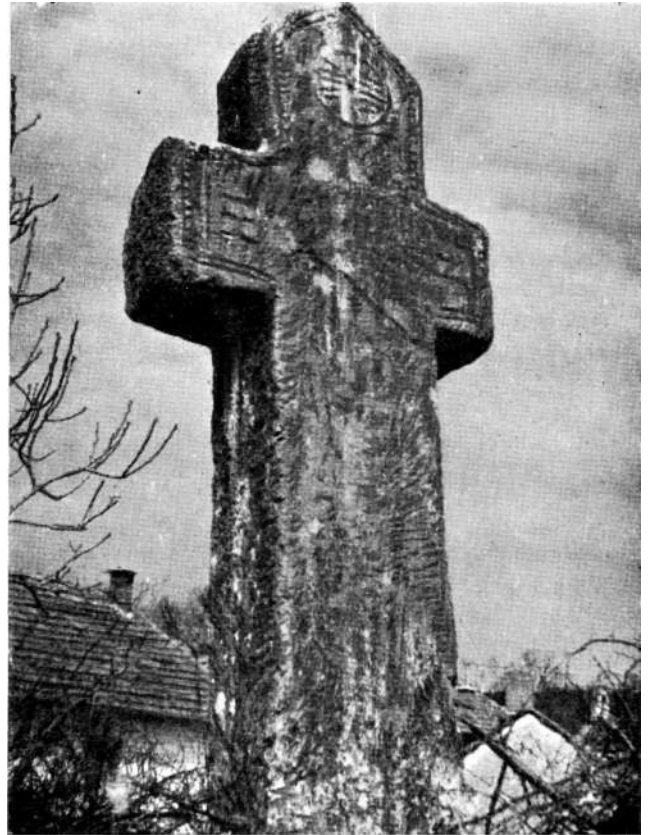
¹² Ibid.

¹³ Dr. Ć. Truhelka, Isto tamo, 261.

njem vijeku živjeli u okolici Ljubuškog.¹⁴ Tako se u jednoj povelji iz 1434 godine kao svjedok navodi i knez Vuk Rupčić iz vlaškog naselja Hardomilja.¹⁵ I danas se oko 5 km južno od Ljubuškog nalazi selo Hardomilje.

Opličići odvajkada spadaju u veliko plodno područje Dubrava. A Dubrave su bile srednjovjekovna župa koja se prostirala na zapad sve do Neretve. Prvi spomen ove župe datira od Dukljanina.¹⁶ Iza toga ona se spominje 1285 godine.¹⁷ Polovicom XV vijeka Počitelj na Neretvi nalazio se u sastavu župe Dubrava.¹⁸ Rekao bih da su Opličići bili centar župe Dubrava. Na takvu pretpostavku upućuje i okolnost da se baš u Opličićima sahranio »najbolji muž u Dubravah«. Osim toga, tu se nalazi za čitav kraj značajno bogato vrelo Petrovnik koje je sigurno bilo jedan od najvažnijih uslova većeg naselja. Petrovnik je vjerovatno dobio svoje ime po Petru, možda po svetome Petru. Predanje o rnanastirištu na mjestu gdje je sada džamija, u neposrednoj blizini Petrovnika, upućuje na misao o crkvi koja je bila posvećena apostolima Petru i Pavlu. Zbog svega toga vide se i razlozi pojave nekropole stećaka u Opličićima i to nekropole na kojoj su stećci veliki, lijepo klesani i bogato ukrašeni, te na kojoj 5 stećaka imaju natpise.

Već sam rekao da je na našoj nekropoli djelovao majstor Grubač. Upravo se može tvrditi da je najvažnije stećke ove nekropole klesao Grubač. Vjerojatno njemu i njegovim saradnicima pripada i najveći broj spomenika Opličića.¹⁹ U radnji »Boljuni« pokušao sam da dokažem kako je ovaj umjetnik živio i radio polovicom XV vijeka. Kao argumente za to upotrebio sam stećak sa nekropole u Boljunima čiji se natpis odnosi na Taraha Boljunovića, oca vlaškog katunara Miliša, koji se u dubrovačkim dokumentima spominje 1477 godine,²⁰ i stećak broj 1 nekropole u Opličićima sa natpisom koji se odnosi na Radivoja Vlatkovića, velikaša iz Dubrava koji se spominje u nekoliko povelja oko sredine XV vijeka.²¹ Sličnost motiva i njihove obrade sa Boljunima i sa Radimljom određuje i našu nekropolu u isto vrijeme sa ovim

Sl. 12 Istočna strana krsta kod škole

dvjema. Na taj period nas upućuju i karakteristike slova u natpisima Opličića. Napr. oblici slova na stećku Radivoja Vlatkovića potpuno odgovaraju slovima stećka Taraha Boljunovića iz Boljuna,²² što je istovremeno i dokaz da se Grubač bavio i pisanjem i izradom natpisa, odnosno da su obadva natpisa njegov rad. Oblici slova na stećku Vukića Vukčića i njegove majke čini mi se da su znak da je taj stećak nešto mlađi od stećka Radivoja Vlatkovića. Sve okolnosti, dakle, govore da nekropolu u Opličićima možemo staviti u XV vijek, a nije isključeno da ona ulazi i u koji decenij XVI vijeka.

¹⁴ M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1057, 119 i 127.

¹⁵ M. Vego, *Isto tamo*, 119.

¹⁶ *Ibid.*, 13 i 147.

¹⁷ *Ibid.*,

¹⁸ *Ibid.*, 14.

¹⁹ Dr. Č. Truhelka, *Isto tamo*, 260.

²⁰ B. Hrabak, *Prilog datovanju hercegovačkih stećaka*, *Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo*, 1953, 326; Š. Bešlagić, *Boljuni*

²¹ Dr. Č. Truhelka, *Isto tamo*, 260–261.

²² Š. Bešlagić, *Boljuni*.

DIE GRABDENKMALER — STECKEN — IN OPLICICI

In der vorliegenden Arbeit gibt der Autor die Resultate seiner Untersuchungen mittelalterlicher Grabdenkmäler in Opličici bei Stolac in der Herzegowina, die im Jahre 1957 ausgeführt wurden, bekannt.

Im ersten Absatz sind Daten über die interessantesten Denkmäler der Hauptnekropole Ploce angeführt, wo sich insgesamt 61 »Stecak« befinden. Der Autor legte dem Text eine Situationsskizze der Denkmäler bei, von den wichtigsten auch die Ornamente und Symbole, während von den Inschriften auch photographische Aufnahmen beigelegt wurden.

Im zweiten Absatz wurden Daten über »Stecak« aus der unmittelbaren Nähe der Nekropole Ploce angeführt, wo sich insgesamt 51 Stück befinden.

Im dritten Absatz bespricht der Autor das im ersten und zweiten Absatz angeführten Material, insbesondere die Reliefmotive der Grabmäler, die er erklärt sowie auch einige Rückschlüsse über ihren Kunstwerk und deren Meister gibt, und bestimmt zum Schluss die Chronologie dieser Denkmäler.

Den Grundformen entsprechend sind in der Hauptnekropole 28 Platten, 27 Kisten und 6 Sarkophage vorhanden. Beinahe alle Grabdenkmäler dieser Nekropole sind in Richtung West-Ost orientiert und wurden in Reihen, die senkrecht zu dieser Richtung stehen, angeordnet. Sie sind von verhältnismässig grossen Dimensionen, bestehen aus härterem Material und sind gut behauen. Auf Grund des Prozentsatzes der verzierten Denkmäler (36%), gehört Ploce zu den bedeutsamsten Nekropolen von Bosnien und der Herzegowina. Auch die Tatsache, dass sich hier 4 Inschriften

finden (früher bestand noch eine hier) ist ein Zeichen ihres relativ hohen geschichtlichen und künstlerischen Wertes.

Die häufigste dekorative Verzierung ist die plastische gewundene Linie mit dreiteiligen Blättern die als Fries der senkrechten oder als Bordure der horizontalen Seiten der Stecaks auftritt. Zu den interessantesten Symbolen gehören die stilisierten Kreuzrosetten. Originell sind die Reliefmotive auf den Denkmälern 1 und 6, an denen die Szene mit dem Löwen und dem Reh, ferner des Löwen allein und des Vogels zu sehen ist.

Der Autor schreibt diese Motive dem Steinmetz Grubac zu. Das Motiv mit dem Vogel erklärt er als Symbol mütterlicher Fürsorge, indem es sich wahrscheinlich um ein Weibchen handelt, das ein Nest in den Gipfeln von Nadelbäumen baut. Das Motiv der Arkaden mit den stilisierten Lilien in ihnen, das auf dem Denkmal Nr. 13 zu sehen ist, fand der Autor nur noch auf einem Stecak in Boljuni bei Stolac.

Nach der Meinung des Autors wurde die Mehrzahl der Denkmäler in Opličic vom Meister Grubac gearbeitet, der in der Mitte des XV. Jahrhunderts in Boljuni tätig war. Auf Grund von Analogien der Ornamente mit anderen Nekropolen, die bereits datiert sind, stellt der Autor die Denkmäler von Opličic in das XV. Jahrhundert, und meint, dass einige Denkmäler auch noch in die ersten Dezennien des XVI. Jahrhunderts übergehen.

TOMBSTONES AT OPLICICI

In this article the author describes his results of his investigations concerning mediaeval tombstones at Opličici in Herzegovina.

In the chapter I the author writes about the most interesting tombstones of the main necropolis called Ploce which consists of 61 tombstones. He encloses their scheme and for the most interesting ones he encloses their ornaments, symbols, inscriptions and their photos too.

In the chapter II he gives us details of 51 tombstones not far from the necropolis Ploce.

In the chapter III the author analyses the scientific material of the first two chapters. He is especially interested in relief motives of tombstones, explains them concluding with their artistic importance and their unknown hewers (sculptors). At last he encloses the chronology of the tombstones at Opličici. There are 28 plates, 27 chests and 6 ridges in the main necropolis. Most tombstones are oriented in the west — east direction. They are of relatively large dimensions and made of hard material. Some tombstones are well decorated (36% of them), so artists consider Ploce as the most important necropolis in

Bosnia and Herzegovina. The fact that it has four inscriptions is very important, for it is a sign of its great historical and artistic worth.

There are many ornaments of various kinds, but a plastic line with three leaves as a border of its horizontal sides is decorative ornamentation mostly used. The cross rosettes are their most interesting symbols. The relief motives of the monuments 1 and 6 are very original and there scenes with a lion and a deer, a lion and a bird can be seen. The author believes that these motives are hewer Grubac's work. He explains the motive with a bird (it makes its nest at the top of an evergreen tree) as a symbol of mother's love and care. The motive of arcades and lilies is seen on the monument number 16. The author saw the same motive on a tombstone at Boljuni near Stolac.

Most tombstones are made by Grubac, the hewer who had lived and worked at Boljuni in the middle of the XV-th century. Comparing ornaments with other necropolis the author supposes that tombstones of Opličici had been made in the XV-th and some of them in the first decades of the XVI-th century.